

Pronásledování z důvodu příslušnosti k určité sociální skupině

Vnitřní charakteristika nebo sociální percepce

David Kosař*

ÚVOD

Články pojednávající o interpretaci pojmu uprchlík, popřípadě o azylovém řízení v ČR se již na stránkách tohoto časopisu mnohokrát objevily. Pokud je však autorovi těchto řádek známo, příslušnosti k určité sociální skupině jako jednomu z důvodů pronásledování se dosud nikdo v české právní literatuře systematicky nevěnoval. Záměrem tohoto článku je zaplnit výše zmíněnou mezeru.

Konkrétněji, autor tohoto článku byl motivován třemi skutečnostmi, na které je nutné adekvátně reagovat: (1) vydáním Doporučení UNHCR k interpretaci termínu „Příslušnost k určité sociální skupině“ v českém jazyce; (2) prací Alexandra Aleinikoffa, která sloužila jako podklad pro vypracování těchto doporučení; a (3) skutečností, že ke vstupu České republiky do Evropské Unie dochází právě v období, kdy vrcholí přesun azylové problematiky z tzv. třetího pilíře EU do pilíře prvního.

* David Kosař, student Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

1. PŘÍSLUŠNOST K URČITÉ SOCIÁLNÍ SKUPINĚ

„Příslušnost k určité sociální skupině“ je jedním z pěti důvodů pronásledování uvedených v článku 1A, odst. 2 Ženevské úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 (dále jen „Ženevská úmluva“).¹ Tento důvod sám o sobě není v Ženevské úmluvě definován a ve vztahu k jeho výkladu panují značné nejasnosti.² Přesto je tento termín při přiznávání statutu uprchlíka používán stále častěji³ a nachází si své místo vedle ostatních čtyř důvodů pronásledování – tj. vedle rasy, náboženství, národnosti a politického názoru.

Jinými slovy, „příslušnost k určité sociální skupině“ byla vždy nejproblematictější kategorií pronásledování v definici uprchlíka. Tento kontroverzní bod je navíc v současnosti zjištěn mnoha spornými otázkami, mezi něž patří například politika „jednoho dítěte“ v Číně, pronásledování žen, obviňování z terorismu, nucené obrázky žen v Africe či samotná otázka kulturního relativismu.

Tento článek má však omezený záběr. Zabývá se rozбором dvou základních přístupů k interpretaci pojmu „příslušnost k určité sociální skupině“. Autor těchto řádků zvolil toto téma z následujících důvodů: (1) tyto dva přístupy jsou pro pochopení termínu „příslušnost k určité sociální skupině“ klíčové; (2) české soudy ani Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra se dosud tomuto tématu nevěnovaly; (3) nutnost zaujmout k tomuto sporu určité stanovisko je vzhledem ke vstupu ČR do EU nevyhnutelné.

2. DVA ZÁKLADNÍ INTERPRETAČNÍ PŘÍSTUPY

V soudních rozhodnutích, nařízeních a praxi se objevuje různý výklad termínu „sociální skupina“ obsaženého v Ženevské úmluvě.⁴ Zejména v anglosaských zemích se však při posuzování azylových žádostí prosadily v judikatuře dva hlavní výkladové přístupy. V zemích kontinentálního práva je interpretace pojmu „určitá sociální skupina“ obecně méně rozvinuta.⁵ Jak uvádí Doporučení UNHCR:

„Většina orgánů při rozhodování klade důraz spíše na existenci pronásledování než na standard definice určité sociální skupiny. Zmiňovány jsou nicméně oba interpretační přístupy: přístup chráněné charakteristiky i přístup sociální percepcce.“⁶

Jádro dvou výše zmíněných základních přístupů lze popsat následovně. Přístup „chráněné charakteristiky“⁷ je založen na existenci společné vnitřní charakteristiky. Oproti tomu, přístup „sociální percepcce“⁸ spočívá v existenci určitých společných znaků, které jsou definovány vnějším vnímáním.

Ačkoliv to není z označení obou teorií na první pohled jasné, hlavní rozdíl se nachází v odpovědi na otázku, zda-li je „určitá sociální skupina“ definována vnitřní charakteristikou nebo vnějšími faktory. V prvním případě tvoří sociální skupina „určitou“ sociální skupinu v souladu s Ženevskou úmluvou tehdy, pokud její členy spojuje vnitřní charakteristický znak. Ve druhém případě je sociální skupina považována za „určitou“, pokud ji jako „určitou“ sociální skupinu vnímá její okolí, tedy zbytek společnosti.

3. DEFINOVÁNÍ SOCIÁLNÍ SKUPINY VNITŘNÍM CHARAKTERISTICKÝM ZNAKEM

3.1 STRUČNÝ POPIS

Přístup „chráněné charakteristiky“ posuzuje, zda členy dotyčné skupiny spojuje buď nezměnitelná charakteristika nebo charakteristika pro lidskou důstojnost natolik zásadní, že by se jí člověk neměl být nucen vzdát.⁹ Nezměnitelná charakteristika může být vrozená (např. pohlaví nebo etnická příslušnost) nebo nezměnitelná z jiných důvodů (například některé historické skutečnosti, povolání, stav).¹⁰ „Charakteristika pro lidskou důstojnost natolik zásadní, že by se jí člověk neměl být nucen vzdát“ pak neoddelitelně souvisí s uplatňováním základních lidských práv a svobod, které jsou definovány zejména v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních

¹ Tento článek Ženevské úmluvy byl převtělen do § 12 zákona č. 325/1999 Sb. o azylu.

² UNHCR: *Doporučení v oblasti poskytování mezinárodní ochrany „Příslušnost k určité sociální skupině“ v kontextu článku 1A, odst. 2 Úmluvy o postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967, 2002, bod 1* (dále jen „Doporučení UNHCR“).

³ Tamtéž.

⁴ Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, bod 5.

⁵ Tamtéž, bod 8.

⁶ Tamtéž.

⁷ V anglickém znění „protected characteristics approach“.

⁸ V anglickém znění „social perception approach“.

⁹ Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, bod 6.

¹⁰ Tamtéž.

právech.¹¹ Můžeme tedy učinit závěr, že určitá charakteristika je pro lidskou důstojnost zásadní tehdy, pokud je spojena s uplatňováním základních lidských práv a svobod. Jinými slovy lze tento přístup nazvat „nezměnitelná charakteristika/uplatňování základních lidských práv a svobod“. Toto označení se jeví pro svoji vypovídací schopnost jako vhodnější, ale vzhledem k jeho délce bude tento přístup v tomto článku i nadále označován jako „chráněná charakteristika“.

Z akademických kruhů je nejvýznamnějším zastánce této teorie kanadský profesor James Hathaway.¹² Co se týče judikatury, tento přístup byl v různých podobách přijat v USA,¹³ Kanadě,¹⁴ Velké Británii¹⁵ a na Novém Zélandu.¹⁶ Můžeme tak říci, že přístup „chráněné charakteristiky“ před anglosaskými soudy stále převažuje. Z evropského pohledu je velmi zajímavé, že definici velmi podobnou té, jež je navrhnována Jamesem Hathawayem přijala i Belgie – což je mezi státy kontinentální Evropy vzácná výjimka.¹⁷

3.2 VÝHODY TOHOTO PŘÍSTUPU

Profesor Aleinikoff jmenuje tři základní výhody přístupu „chráněné charakteristiky“. V první řadě nám poskytuje restriktivní výklad „určité sociální skupiny“, který odpovídá lidskoprávnímu pojetí definice uprchlíka.¹⁸ Pevná návaznost na lidská práva tak zabraňuje, aby byla „určitá sociální skupina“ interpretována jako „záchranná síť“, která zahrnuje všechny osoby obávající se pronásledování.¹⁹

Za druhé, přístup „chráněné charakteristiky“ identifikuje skupiny, o kterých si obecně myslíme, že si zaslouží ochranu – tzn. skupiny, které by utrpěly závažnou újmu pokud by byly nuceny se vzdát svého

členství v této skupině (ať už z toho důvodu, že by to v případě „nezměnitelné charakteristiky“ bylo téměř nemožné nebo z důvodu, že členství v této skupině je spojeno s uplatňováním základních lidských práv a svobod).²⁰

V neposlední řadě se tento přístup vyhýbá určitým evidenčním problémům a poskytuje tak pro soudní orgány jednoznačné vodítko. Příslušný rozhodující orgán může poměrně snadno rozhodnout, jestli je určitá charakteristika nezměnitelná popř. zhodnotit svědectví žadatele o azyl a rozhodnout, zda-li je určitý aspekt jeho identity natolik zásadní, že si zaslouží patřičnou ochranu.²¹

3.3 NEVÝHODY TOHOTO PŘÍSTUPU

Vedle těchto nesporných předností však profesor Aleinikoff poukazuje i na určité nevýhody výkladu na základě „chráněné charakteristiky“. Za prvé, přístup „chráněné charakteristiky“ je v rozporu s obvyklým významem termínu „sociální skupina“. ²² Dle jeho názoru, nic v definici uprchlíka ani v přípravných pracích k Ženevské úmluvě nepodporuje tvrzení, že nezměnitelná charakteristika či uplatňování základních lidských práv a svobod je rozhodující pro výklad jednotlivých důvodů k pronásledování.²³

V podobném duchu se vyjádřil i Guy Goodwin-Gill, který tvrdí, že „existují i jiné sociální skupiny než ty, jež spojuje nezměnitelná charakteristika nebo ty, jež se sdružují z důvodů zásadních pro lidskou důstojnost“. ²⁴ Jako příklad pak uvádí studenty, odbory, příslušníky určitých profesí, pracovníky v uprchlických táborech či „děti ulice“.

¹¹ Z dalších úmluv je možné jmenovat Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen (1979), Úmluvu o právech dítěte (1989), a v evropském kontextu i Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (1950).

¹² HATHAWAY, J. C.: *The Law of Refugee Status*. Toronto, 1991, pp. 157–69.

¹³ *Matter of Acosta, Interim Decision No. 2986, 19 I&N Decisions 211 (BIA, 1985)*.

¹⁴ *Canada (Attorney-General) v. Ward*, Supreme Court, (1993) 103 DLR (4th) (dále jen „Ward“).

¹⁵ *Islam v. SSHD, Regina v. Immigration Appeal Tribunal and Another ex parte Shah*, [1999] 2 WLR 1015; [1999] INLR 144; [1999] AC 629 (dále jen „Islam“ a *Shah*).

¹⁶ RE G. J., Refugee Appeal No. 1312/93, 1995 (Nový Zéland) (dále jen „Re G.J.“).

¹⁷ VBC (2 Ch.), ze dne 8. 3. 1992, E024 (Belgie).

¹⁸ Srov. ALEINIKOFF, T. A.: Protected characteristics and social perceptions: an analysis of the meaning of 'membership of a particular social group'. In FELLER, E., TURK, V., NICHOLSON, F.: *Refugee Protection in International Law*. Cambridge, 2003, str. 294.

¹⁹ Pravděpodobně nejšířší definici „sociální skupiny“ navrhoval Arthur C. Helton, který pod tento pojem zahrnoval: (1) „statistické skupiny“, které jsou obětmi diskriminace (např. lidé HIV pozitivní); (2) „sociální skupiny“ (lidé, které spojuje nezměnitelná charakteristika jako pohlaví či rasa); (3) „sociální skupiny“ (dobrovolné skupiny, které se vzájemně stýkají jako např. přátelé či sousedé); a (4) „asociační“ skupiny (skupiny osob se společným cílem či zájmem jako odbory či univerzity). Srov. HELTON, A. C.: Persecution on Account of Membership in a Social Group as a Basis for Refugee Status, *Columbia Human Rights Law Review*, Vol. 15, No. 1 (1983).

²⁰ Srov. ALEINIKOFF, T. A.: Protected characteristics and social perceptions: an analysis of the meaning of 'membership of a particular social group'. In FELLER, E., TURK, V., NICHOLSON, F.: *Refugee Protection in International Law*. CAMBRIDGE, 2003, str. 294.

²¹ Tamtéž, str. 298–99.

²² Tamtéž, str. 294.

²³ Tamtéž, str. 295.

²⁴ Srov. GOODWIN-GILL, G. S: *The Refugee in International Law*, 2nd ed., Oxford, 1996, str. 365.

3.4 DOKTRÍNA „VNITŘNÍ CHRÁNĚNÉ CHARAKTERISTIKY“ V PRAXI

Při aplikaci této doktríny došly soudy a administrativní orgány k názoru, že zvláštní sociální skupinu ve smyslu článku 1A, odst. 2 Ženevské úmluvy mohou tvořit například ženy, homosexuálové a rodiny.²⁵

V této fázi je však nutné si uvědomit, že při posuzování otázky „které sociální skupiny uznat“ jde vždy o to, jak extenzivní výklad určité sociální skupiny připustíme. Profesor Hathaway navrhuje poměrně široký výklad zahrnující mimo jiné i studenty, neboť právo na vzdělání je clementárním mezinárodním lidským právem, kterého by žádný člověk neměl být nucen se vzdát.²⁶ Podobným směrem se vydávají i směrnice Imigračního a Naturalizačního Úřadu v USA, kde byl až dosud uplatňován spíše restriktivní výklad k určité sociální skupině.²⁷ V obou výše uvedených případech se pak výsledek velmi blíží aplikaci výkladu na základě vnějšího vnímání (sociální percepce).

4. DEFINOVÁNÍ SOCIÁLNÍ SKUPINY VNĚJŠÍM VNÍMÁNÍM

4.1 STRUČNÝ POPIS

Druhý přístup k výkladu termínu „určitá sociální skupina“ se soustředí na to, zda dotyčná skupina je či není spojena určitou charakteristikou, která ji identifikuje nebo jako takovou ze společnosti vyděluje.²⁸ Tento výklad je obecně nazýván „výklad sociální percepce“.²⁹

Doktrína „sociální percepce“ se poprvé objevuje v odůvodnění rozhodnutí Australského Vrchního soudu v případě *Applicant A*.³⁰ Dále byla překvapivě přijata i francouzským Conseil d'État v případě *Ourbih*.³¹ V neposlední řadě pak tomuto výkladu věnovala pozornost ve Velké Británii Sněmovna lordů ve svém zásadním rozhodnutí *Islam a Shah*.³²

4.2 PROLÍNÁNÍ DOKTRÍNY „VNĚJŠÍ SOCIÁLNÍ PERCEPCE“ S DOKTRÍNOU „VNITŘNÍ CHRÁNĚNÉ CHARAKTERISTIKY“

Jak již bylo výše řečeno, výsledky aplikace jednoho či druhého přístupu se k sobě mohou často blížit.³³ Důvodem je skutečnost, že skupiny, jejichž členové se stávají obětí pronásledování na základě vrozených či zásadních charakteristik, jsou ve svých společnostech často vnímány jako určitá sociální skupina.³⁴

Doktrína „sociální percepce“ však umožňuje extenzivnější výklad, neboť považuje za rozhodující právě vnější faktory. Tento přístup nezkoumá vnitřní společné faktory. Namísto toho se ptá, zda-li je skupina vnímána společností (tedy zvnějšku) jako „odlišná“ či „jiná“. Jinými slovy, zda-li je určitá skupina v příslušném kulturním kontextu společností vnímána jako rozpoznatelná od zbytku společnosti. Doporučení UNHCR uvádí jako příklad sociální skupiny charakterizované skutečností, která není ani vrozená ani zásadní pro lidskou důstojnost osoby sdílející určité povolání nebo sociální třídu.³⁵ Profesor Alcinikoff se pak zaměřuje spíše na pronásledování žen, když uvádí, že „například, ženy nucené podstoupit obřízku nebo odmítající nosit tradiční oděv jsou často vnímány jako určitá sociální skupina, protože se postavily proti kulturním, náboženským či politickým zvykům“.³⁶

Zde je nutné opět zdůraznit, že vždy záleží na šíři výkladu jednotlivých doktrín. Ženy nucené podstoupit obřízku proti jejich vůli mohou být zahrnuty i pod výklad „chráněné charakteristiky“, neboť obřízka jednoznačně spadá pod článek 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který zakazuje kruté, nelidské a ponižující zacházení.

Pravděpodobně nejpropracovanější koncept nabízí profesor Goodwin-Gill, který navrhuje, aby vnitřní společné faktory nebyly vnímány odděleně, ale vždy společně s faktory vnějšími jako je například postoj společnosti, obyčej, zákony apod.³⁷ Jako konkrétní

²⁵ Srov. Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, bod 6.

²⁶ Srov. HATHAWAY, J. C.: *The Law of Refugee Status*. Toronto, 1991, str. 168.

²⁷ Srov. Ministerstvo spravedlnosti, Imigrační a Naturalizační Úřad (USA): *Draft Regulations on 'particular social group'*. (65 Fed. Reg. 76588–98), 7. prosince 2000. Pozn. autora V roce 2003 došlo v USA k velkým institucionálním změnám. Imigrační a Naturalizační Úřad (Immigration and Naturalization Service), což je obdoba českého Odboru pro azylovou a migrační politiku Ministerstva vnitra, byl v rámci těchto změn začleněn pod Ministerstvo vnitřní bezpečnosti (Department of Homeland Security).

²⁸ Srov. Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, bod 7.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ *Applicant A v MIEA*, [1997] 190 CLR 225; 142 ALR 331 (dále jen „*Applicant A*“).

³¹ *Ourbih*, Conseil d'État, SSR, No. 171858, ze dne 23. 6. 1997 (dále jen „*Ourbih*“).

³² *Islam a Shah*, *op. cit.*, v poznámce 15.

³³ Srov. Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, bod 9.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Srov. ALEINIKOFF, T. A.: Protected characteristics and social perceptions: an analysis of the meaning of 'membership of a particular social group'. In Feller, E., Turk, V., Nicholson, F.: *Refugee Protection in International Law*. Cambridge, 2003, str. 298.

³⁷ Srov. GOODWIN-GILL, G. S.: *The Refugee in International Law*, 2nd ed., Oxford, 1996, str. 362.

příklady pak uvádí matky, homosexuály, podnikatele a ženy vystavené domácímu násilí.³⁸

4.3 NEDOSTATKY DOKTRÍNY „VNĚJŠÍ SOCIÁLNÍ PERCEPCE“

První nedostatek je spojen s evidenčními problémy, které tento přístup doprovázejí. Soudce musí při rozhodování v první řadě určit, čím vnímání je pro něj směrodatné. Bude to postoj pronásledovatelů, vlády nebo většinové společnosti? Dále je nucen zhodnotit jak je určitá skupina vnímána v dané společnosti. To je často nesnadný úkol, který má navíc velmi daleko od objektivního testu. Pro soudce bude daleko jednodušší zvážit, zda-li je určitá charakteristika nezměnitelná nebo je spojena s uplatňováním základních lidských práv a svobod.

Druhá námitka směřuje k otázce triviality. Jinými slovy, výklad „sociální percepce“ zahrnuje jakékoliv skupiny bez ohledu na to, jak zásadní charakteristika je spojuje. Teoreticky tak můžeme považovat za určitou sociální skupinu např. filatelisty, kolečkové bruslaře či golfisty. Každému je asi jasné, že bude daleko rozumnější vyžadovat, aby filatelisté v tomto případě přestali sbírat známky než aby jim byla poskytnuta mezinárodní ochrana. Těžko budeme asi v mezinárodních úmlouvách o lidských právech hledat „právo sbírat známky“ nebo „právo hrát golf“. S úctou ke všem sběratelům a sportovcům, v tomto případě nepochybně nejde o charakteristiku pro lidskou důstojnost natolik zásadní, že by se jí člověk neměl být nucen vzdát. Z tohoto hlediska se jeví nezměnitelná charakteristika popř. uplatňování základních lidských práv a svobod jako daleko vhodnější kritérium, neboť poskytuje určitý filtr. Tento filtr založený na ustálené hierarchii lidských práv nám spolehlivě zajišťuje, aby členy sociální skupiny spojoval opravdu zásadní charakteristický znak.

Poslední problém „sociální percepce“ spočívá v nebezpečí, že výklad na základě vnějšího vnímání potenciálně zahrnuje téměř všechny sociální skupiny. Tento všezahrnující výklad „určité sociální skupiny“ byl však již zamítnut, neboť by učinil ostatní čtyři důvody pronásledování naprosto zbytečnými.

4.4 DOKTRÍNA „VNĚJŠÍ SOCIÁLNÍ PERCEPCE“ V PRAXI

Aplikací doktríny „sociální percepce“ dospěly soudy k výkladu, který podobně jako druhý přístup vedl k uznání žen, rodin a osob s odlišnou sexuální orientací jako určité sociální skupiny v souladu s Ženevskou úmlouvou.

Co se týče výše zmíněných judikátů, v australském případě *Applicant A* byla zamítnuta žádost manželů, kteří se nechtěli podrobit čínské politice jednoho dítěte. Ve francouzském případě *Ourbih* byli uznáni jak určitá sociální skupina transexuálové v Alžírsku. V případě *Islam a Shah* se Sněmovna lordů nemusela přiklonit k žádnému ze dvou výše uvedených přístupů, neboť výkladem obou metod dospěla ke stejnému závěru.

5. DEFINICE UNHCR

5.1 STRUČNÝ POPIS

Definice UNHCR se snaží uvést obě výše zmíněné metody výkladu do souladu a navrhuje přijmout jednotný standard sjednocující oba převládající přístupy.³⁹ Vychází z předpokladu, že princip chráněné charakteristiky tvoří jádro analýzy sociálního vnímání. Jinými slovy, doktrína chráněné charakteristiky má být posuzována jako podmnožina doktríny sociální percepce.

UNHCR na základě těchto předpokladů dochází k následující definici:

„Určitá sociální skupina je skupina osob sdílejících společnou charakteristiku (jinou než riziko pronásledování) nebo která je společností jako sociální skupina vnímána. Tato charakteristika má často povahu vrozeného, nezměnitelného rysu nebo je jinak zásadní pro lidskou identitu, svědomí nebo výkon lidských práv dotyčných osob.“⁴⁰

5.2 ROZBOR DEFINICE UNHCR

UNHCR ve své definici navrhuje při posuzování příslušnosti k určité sociální skupině použití dvoustupeňového testu:

1. Nejprve se zkoumá, jestli je sociální skupina žadatele o azyl založena na nezměnitelné charakteristice nebo na uplatňování základních lidských práv a svobod – což je charakteristika pro lidskou důstojnost natolik zásadní, že by se jí člověk neměl být nucen vzdát.
2. Když tato charakteristická vlastnost není ani nezměnitelná ani zásadní pro lidskou důstojnost, mělo by následovat posouzení, zda je tato skupina společností vnímána v dané zemi jako rozpoznatelná skupina.⁴¹

UNHCR pak ve svém Doporučení k posuzování

³⁸ Tamtéž, str. 366.

³⁹ Srov. Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, body 10–11.

⁴⁰ Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, bod 11 (důraz doplněn autorem).

⁴¹ Srov. Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, body 11–13.

příslušnosti k určité sociální skupině uvádí následující příklad:

„I když například vlastnictví obchodu nebo práce v určité společnosti není považováno za neměnný nebo zásadní aspekt lidské důstojnosti, mohou majitelé obchodu nebo příslušníci určité konkrétní profese představovat určitou sociální skupinu jsou-li touto společností jako zvláštní skupina vnímáni.“⁴²

5.3 ZHODNOCENÍ DEFINICE UNHCR

Se vši úctou k vykonané práci a zásluhám UNHCR, autor této práce modifikovanou verzi přístupu sociální percepce navrhanou v definici UNHCR odmítá. Jednotný standard sjednocující oba převládající přístupy, jež uznává určitou sociální skupinu buď na základě společné charakteristiky nebo na základě vnějšího vnímání společností musí být odmítnut z následujících důvodů:

1. doktrína „sociální percepce“ je spojena s výraznými faktickými problémy při posuzování existence určité sociální skupiny;
2. tento standard zahrnuje i skupiny, jež nespojuje žádná zásadní charakteristika;
3. tento standard činí ustálenou hierarchii lidských práv nadbytečnou a díky tomu oslabuje návaznost mezi uprchlickým právem a lidsko-právními normami;
4. výsledky aplikace obou přístupů se k sobě mohou často blížit, ale doktrína chráněné charakteristiky ne vždy tvoří podмноžinu doktríny sociální percepce.

Celkově vzato, takto široce pojatý jednotný standard zahrnuje pod definici uprchlíka dle Ženevské úmluvy téměř všechny sociální skupiny v určité společnosti, což jistě nebylo záměrem smluvních stran. První tři výše uvedené body byly již rozebrány v definici doktríny sociální percepce, a proto se budu dále věnovat pouze bodu čtvrtému.

UNHCR vychází z mylného předpokladu, že doktrína chráněné charakteristiky má být posuzována jako podмноžina doktríny sociální percepce. Nejlépe lze tento předpoklad vyvrátit na konkrétních případech.

V případě *Applicant A* Australský Vrchní soud aplikoval přístup sociální percepce na sociální skupinu „manželských párů, které se nechťely podrobit čínské politice jednoho dítěte“. Tato skupina byla odmítnuta jako „nesourodá, představující pouze soubor osob nacházejících se v Číně, jež nesouhlasili s obecnou sociál-

ní politikou vlády“⁴³ a jako taková nebyla společností jako sociální skupina vnímána.⁴⁴ Na druhé straně, kanadské soudy při aplikaci přístupu „chráněné charakteristiky“ uznaly osoby vystavené nucené sterilizaci na základě uplatňování základních lidských práv a svobod.⁴⁵ Mezi základní lidská práva v tomto případě patří „právo na reprodukci“, „právo rozhodovat o své rodině“, a hlavně „právo nebýt nucen(a) podstoupit sterilizaci proti své vůli“.

Z výše uvedeného vyplývá, že doktrína chráněné charakteristiky netvoří podмноžinu doktríny sociální percepce. Není tomu však ani naopak a tak můžeme říci, že ačkoliv se oba převládající přístupy často ve svých výsledcích blíží, v některých případech může každý z nich dojít k odlišnému závěru.

6. DEFINICE URČITÉ SOCIÁLNÍ SKUPINY NAVRHOVANÁ AUTOREM

6.1 VÝCHOZÍ PŘEDPOKLADY

V prvé řadě je nutno znovu zdůraznit, že Ženevská úmluva nezamýšlela poskytnout ochranu všem obětem pronásledování, ale pouze těm, kdo byli pronásledováni z pěti výslovně uvedených důvodů. Dále z definice uprchlíka logicky vyplývá, že výklad pojmu „určitá sociální skupina“ nemůže být natolik široký, aby učinil ostatní čtyři důvody pronásledování přebytnými. Opačný výklad by byl v rozporu jak s jazykem tak s cílem a účelem Ženevské úmluvy.

V neposlední řadě je často zmiňován fakt, že příliš extenzivní výklad termínu „určitá sociální skupina“ by narušil rovnováhu mezi principem ochrany a omezenou odpovědností států vyplývající z Ženevské úmluvy.⁴⁶

6.2 DEFINICE URČITÉ SOCIÁLNÍ SKUPINY

Na základě výše uvedeného rozboru autor navrhuje definici „určitě sociální skupiny“, jež zahrnuje tři základní kategorie sociálních skupin:

1. skupiny definované vrozenou nebo nezměnitelnou charakteristikou (*nezměnitelná charakteristika*);
2. skupiny jejichž členy spojuje charakteristika pro lidskou důstojnost či identitu natolik zásadní, že by se jí člověk neměl být nucen vzdát (*uplatňování základních lidských práv a svobod*);
3. skupiny osob definované na základě jejich statu-

⁴² Doporučení UNHCR, *op. cit.*, v poznámce 2, bod 13.

⁴³ *Applicant A v MIEA*, [1997] 190 CLR 225, soudce Dawson v bodě 247; a soudce McHugh v bodech 269–270.

⁴⁴ Tamtéž, bod 270.

⁴⁵ *Chan v. Canada (MEI)*, [1995] 3 SCR 593; *Cheung v. Canada*, [1993] 2 FC 314 (FCAD).

⁴⁶ Srov. ALENIKOFF, T. A.: Protected characteristics and social perceptions: an analysis of the meaning of 'membership of a particular social group'. In FELLER, E., TURK, V., NICHOLSON, F.: *Refugee Protection in International Law*. Cambridge, 2003, str. 285.

tu v minulosti, který není v jejich silách ovlivnit (*status v minulosti*).

První kategorie zahrnuje například homosexuály a jiné osoby s odlišnou sexuální orientací, rodinu (v širším slova smyslu) a ženy (na základě pohlaví). Druhá kategorie zahrnuje například studenty, aktivisty v oblasti lidských práv, odbory, osoby vystavené nucené sterilizaci, ženy nucené uzavřít manželství nebo podstoupit obřízku proti jejich vůli apod. Třetí kategorie je v podstatě již obsažena v kategorii nezměnitelné charakteristiky, neboť žádná osoba není schopna změnit svoji minulost. Pro větší názornost je však skupina osob definovaná na základě jejich statusu v minulosti uvedena jako samostatná kategorie. Z judikatury jiných států pak můžeme vyčíst vhodné příklady. Jedná se např. o „bývalé pracovníky radnice v Mexiku, kteří byli terorizováni kvůli skutečnosti, že věděli o praktikách dřívějšího zkorumpovaného starosty“⁴⁷, „bývalí státní úředníci prezidenta Doa v Libérii“⁴⁸ či „děti příslušníků Egyptské policie, které byly vnímány muslimskými skupinami jako nepřátelé z důvodů postavení jejich otců“⁴⁹.

K posouzení existence „určité sociální skupiny“ v dané společnosti mohou také posloužit určité vedlejší faktory, které mají podpůrný charakter. Tyto okolnosti mohou v daném případě existovat, ale nejsou pro existenci „určité sociální skupiny“ nezbytně nutné. Jedná se o následující činitele:

1. členové skupiny mají mezi sebou pevné vazby;
2. členové jsou vedeni společným motivem nebo zájmem;
3. mezi členy existují vztahy podobné dobrovolnému sdružení;
4. skupina je danou společností vnímána jako specifická názorová platforma nebo jako jinak „odlišným“ segmentem společnosti;
5. členové se *sami vnímají jako členové/se sami cítí být členy* této skupiny;
6. daná společnost nakládá se členy skupiny jiným způsobem než s ostatními členy společnosti.⁵⁰

Z výše uvedeného výčtu vyplývá, že mezi vedlejšími faktory se nachází i vnější vnímání – a to zejména v bodech 4 a 6. Vnější vnímání společností tak ne-

hraje v tomto případě rozhodující roli jako v doktríně sociální percepce, ale má pouze evidenční, podpůrný charakter.

Definice určité sociální skupiny navrhovaná autorem splňuje všechny požadavky uvedené v předchozí kapitole. Určitá sociální skupina je tak vykládána způsobem, který poskytuje ochranu osobám, jež si to zaslouží, aniž nepřiměřeně rozšiřuje definici sociální skupiny. V neposlední řadě je pak tato definice plně v souladu s definicí určité sociální skupiny v navrhované směrnici Evropského společenství.⁵¹

Pro lepší pochopení nastíněné problematiky bude výše uvedená definice rozebrána v jednotlivých krocích na konkrétním případě.

7. VZOROVÝ PŘÍKLAD APLIKACE V ČESKÉ REPUBLICE

Žadatel X je homosexuál pocházející z Íránu. Před svým odchodem ze země byl mnohokrát terčem útoků různých osob a několikrát zbit s vážnými zdravotními následky. Žadatel X pokaždé žádal místní policii, aby proti útočníkům zakročila, popř. aby mu poskytla přiměřenou ochranu. Jeho žádost však byla vždy odmítnuta s odůvodněním, že to není starost policie. Vedle toho byl okamžitě propuštěn ze své ho zaměstnání, když se jeho nadřízený dozvěděl o jeho sexuální orientaci.

Otázku samotného pronásledování ponechám v tomto případě stranou a zaměřím se na definici určité sociální skupiny. Žadatel X bude muset pro udělení azylu splnit tři podmínky: (1) prokázat, že homosexuálové tvoří v Íránu určitou sociální skupinu; (2) prokázat, že on sám je členem této skupiny, tedy homosexuálem; a (3) a prokázat, že byl pronásledován právě z důvodu členství v této sociální skupině, tedy kvůli své homosexualitě. Druhá podmínka je často hodnotovým soudem, souvisejícím s věrohodností žadatele o azyl. Třetí podmínka je pak otázkou prokazování kauzálního nexusu, kterému není tento článek věnován.

Na první podmínku bude aplikována autorem navrhovaná definice určité sociální skupiny. Homosexualita je jasným příkladem první kategorie této definice – sociální skupiny definované buď vrozenou nebo nezměnitelnou charakteristikou.⁵² Tento závěr byl po-

⁴⁷ *Reynoso v. MCI*, (FCTD, no. IMM-2110-94), ze dne 29. 1. 1996 (Kanada).

⁴⁸ *VBC (2 Ch.)*, ze dne 3. 9. 1992, E *žádné číslo*; také *VBC (2 Ch.)*, ze dne 10. 6. 1993, E58 (obojí Belgie).

⁴⁹ *Badran v. MCI*, (FCTD, no. IMM-2472-95), ze dne 29. 3. 1996 (Kanada).

⁵⁰ *Srov. Ministerstvo spravedlnosti, Imigrační a Naturalizační Úřad (USA): Draft Regulations on 'particular social group'. (65 Fed. Reg. 76588-98), 7. prosince 2000.*

⁵¹ Komise ES: *Návrh směrnice o minimálních standardech pro kvalifikaci a postavení příslušníků třetí země a osob bez státního občanství jako uprchlíků nebo jako osob, které jinak potřebují mezinárodní ochranu (Proposal for a Council Directive on minimum standards for the qualification and status of third-country nationals and stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection)*, COM(2001) 510 final – 2001/0207 (CNS), článek 12 odst. d).

⁵² V některých zemích byla homosexualita zařazena do druhé kategorie – uplatňování základních lidských práv a svobod. Tento fakt však nemá pro výsledek žádný význam.

tvrzen v judikatuře mnoha zemí.⁵³ Z české judikatury je vhodné zmínit ojedinělé rozhodnutí Vrchního soudu ČR ve věci *Saskie B. proti Ministerstvu vnitra*.⁵⁴ V tomto případě posuzoval soud žalobu slovenské žadatelky (původně muže), jež se cítila pronásledována ve své zemi původu z důvodu své odlišné sexuální orientace. Ačkoliv byla žaloba zamítnuta, neboť zacházení s žadatelkou nedosáhlo intenzity pronásledování, soud ve svém odůvodnění nepřímo uznal sociální skupinu „transsexuálů na Slovensku“.

Existenci sociální skupiny homosexuálů v Íránu však potvrzují i vnější faktory. Mezi jinými můžeme jmenovat následující: (1) homosexuálové jsou v Íránu vnímáni jako specifická skupina ve společnosti; (2) homosexuálové samotní se považují za skupinu ve společnosti, která se odlišuje svojí sexuální orientací od zbytku společnosti; (3) společnost v Íránu nakládá s homosexuály jiným způsobem než s ostatními členy společnosti; a (4) homosexuální styk je tvrdě odsuzován islámským právem Šaría, jež tvoří základ íránského právního řádu a navíc je trestný dle íránského trestního práva (Ta'azírat).⁵⁵

Závěrem lze říci, že pokud žadatel X splní zbývající dvě podmínky – tj. když prokáže, že je sám homosexuálem a že byl pronásledován právě z důvodu své homosexuality – tak jsou předpoklady k udělení azylu na základě pronásledování z důvodu příslušnosti k určité sociální skupině splněny.

8. ZÁVĚR

Definice určité sociální skupiny navrhovaná autorem klade na rozhodující orgány poměrně velké nároky. Soudce bude muset vždy posuzovat žádost z hlediska hierarchie lidských práv a aplikovat tuto definici na určitou zemi původu. Rozhodování bez jednotné definice bude vždy jednodušší, neboť soud nebude muset zdůvodňovat, proč nebyly v daném případě určité znaky naplněny. Na druhé straně je nutné zdůraznit, že bez znalostí základních mezinárodních instrumentů o lidských právech a důkladného posouzení informací o zemi původu žadatele o azyl nemůže žádný soudce kvalifikovaně rozhodnout.

S výjimkou ojedinělého rozhodnutí Vrchního soudu⁵⁶ se dosud žádný soud v České republice nevyjádřil, které faktory jsou pro něj při posuzování pronásledování z důvodu příslušnosti k určité sociální skupině rozhodující. Definice určité sociální skupiny, která by odpovídala dnešnímu vývoji v azylovém právu, tak v české judikatuře dosud chybí. Z jiného pohledu však tento nedostatek znamená i jistou výhodu. České soudy se totiž mohou vyvarovat chyb cizozemských soudů a přijmout vhodnou definici určité sociální skupiny hned napoprvé. Tato definice musí být jasná, jednoznačná, v souladu s úpravou Evropského Společenství a pružná natolik, aby umožňovala evolutivní výklad. Uvidíme, jak se tohoto úkolu české soudy zhostí.

⁵³ *Srov. Applicant A, op. cit.*, v poznámce 30; *Ourbih, op. cit.*, v poznámce 31; *Islam a Shah, op. cit.*, v poznámce 15; *Re G.J., op. cit.*, v poznámce 16.

⁵⁴ *Saskia B. proti Ministerstvu vnitra*, rozhodnutí Vrchního soudu ze dne 14. 3. 2002, č.j. 7 A 716/2001–22, (přetištěn v *Soudní judikatuře*, ročník 2002, číslo 4, str. 283–287).

⁵⁵ *Country Assessment – Iran*. United Kingdom, Immigration and Nationality Directorate (UKIND), říjen 2002, body 5.152–5.156.

⁵⁶ Rozhodnutí Vrchního soudu ze dne 28. 2. 2001, č.j. 6 A 579/94–52.